

Redaktionen

Läs Kapitalet – igen

År 1998 utkom det första numret av *Fronesis*, som hade temat »Demokratisk ekonomi«. Tidskriftens målsättning var att göra en internationell akademisk vänsterdebatt tillgänglig på svenska. Tio år senare är ambitionen densamma. Hur kommer det sig då att vi 2008 ger ut ett nummer om Marx ekonomikritik?

Karl Marx *Kapitalet*, vars första band utkom på tyska 1867, har jämte de band som utgavs postumt och övriga förarbeten gett upphov till en rik tolk-

ningstradition som i flera omgångar har gjorts tillgänglig på svenska. På 1930-talet översattes hela verket av Rickard Sandler, sedermera socialdemokratisk statsminister. Den alltjämt använda översättningen utfördes mellan 1969 och 1973 av Ivan och Ruth Bohman.¹ Under 1970-talet vidtog sedan inom den svenska vänstern en livlig debatt om *Kapitalet*, såväl på universiteten som i läsecirklar runt om i landet. Studieböcker i *Kapitalet* utkom på svenska.² Flera

1. Karl Marx, *Kapitalet: Kritik av den politiska ekonomin*, tre band (1930–1932 respektive 1969–1973). Slanders översättning utgick från Karl Kautskys tyska folkupplaga, medan makarna Bohmans översättning utgick från den tyska *Werke*-utgåvan.

2. Se exempelvis danske Anders Lundkvist, *Introduktion till metoden i Kapitalet* (1975); Marx-Arbeitsgruppe Historiker, *Kapitalets produktionsprocess: Introduktion* *forts på nästa sida*

tidskrifter upplät rikligt spaltutrymme åt debatter om och kring Marx.³ Större arbeten om verkets tillkomstprocess och metod gjordes också tillgängliga.⁴

Ett kvartssekel senare ser situationen annorlunda ut. *Kapitalet* har praktiskt taget trängts ut från universitetens kurslitteraturlistor och bokutgivningen har helt stannat av. Denna utveckling går stick i stäv med situationen internationellt, där debatten om Marx ekonomikritik har fått ett ordentligt uppsving. En orsak till detta är de så kallade folkdemokratiernas fall, som bland mycket annat förde med sig att Marx ekonomikritiska skrifter kunde diskuteras på ett mer förutsättningslöst sätt. Därtill kommer att materialläget har förändrats. Flera av Marx tidigare okända manuskript har under senare år blivit tillgängliga, vilket har stimulerat nyläsningar och omtolkningar. Att ge ut ett nummer om Marx ekonomikritik handlar såtillvida om att introducera och uppmärksamma en faktiskt pågående internationell debatt.

Dem som trots allt tycker att det verkar nattståndet att komma dragande med en tysk artonhundratalsfilosof med baken full av karbunklar svarar vi att en kritik av kapitalismen inte kan stanna vid en kritik av kapitalismens anda – av spekulationsekonomin, konsumtionssamhället, varumärkeshysterin etcetera. I en diskussion om globalisering, klasspolarisering och kapitalismens exploatering kommer Marx ekonomikritik alltid att vara aktuell. Ett argument mot en filosof kan aldrig vara att hans eller hennes verk är gamla. Det räcker med att påminna om den svenska utgivningen av andra författare som räknas till klassikerna. Utgivning pågår av Platons, Nietzsches och Freuds samlade verk. Hobbes statsfilosofi, Kants förnufts kritik, delar av Smiths ekonomiska och moralfilosofiska arbeten samt Tocquevilles demokratiarbete har uppmärksammats genom nyöversättningar eller återutgivningar, som har gett upphov till talrika kommentarer och introduktioner.⁵ Klassikerna anses

forts från föregående sida till *Kapitalets första band* (1976); Donald Broady, *Grundcirkel: Studiehandledning* (1976); Mats Dahlkvist, *Att studera Kapitalet: Första boken* (1978); Wolfgang Fritz Haug, *Läs Kapitalet!* (1979).

3. Till exempel tidskrifterna *Zenit* (1957–1997), *Häftena för kritiska studier* (1968–) och *Tekla: Teori och klasskamp* (1977–1983).

4. Se till exempel Louis Althusser och Etienne Balibar, *Att läsa Kapitalet*, två band (1969), Vitali S. Vygotzki, *Den stora upptäckten* (1974), Jindrich Zeleny, *Metod och teori i Kapitalet* (1976) och Roman Rosdolsky, *Kapitalets tillkomsthistoria*, två band (1977).

5. Platon, *Skrifter* (2000–); Friedrich Nietzsche, *Samlade skrifter* (2000–); Sigmund Freud, *Samlade skrifter* (1996–); Thomas Hobbes, *Leviathan eller En kyrklig och civil stats innebörd, form och makt* (2004); Immanuel Kant, *Kritik av omdömeskraften* (2003), *Kritik av det praktiska förnuftet* (2004) och *Kritik av det rena förnuftet* (2004); Adam Smith, *Den osynliga banden: Adam Smith i urval* (2007); Alexis de Tocqueville, *Den gamla regimen och revolutionen* (2007).

angelägna i Sverige. Att ge ut ett nummer om Marx ekonomikritik kan såtillvida också ses som ett försök att fylla en lucka i klassikerreceptionen – vilket kan vara av värde även för skeptikern.

Nu har Marx inte varit helt frånvarande i den svenska kulturdebatten. Den Marx som framträder på morgontidningarnas kultursidor och i kulturtidskrifterna har dock fått sina konturer av Fredric Jamesons, Terry Eagletons eller Marshall Bermans marxistiskt influerade kulturkritik.⁶ Det är naturligtvis fullkomligt legitimt och många gånger fruktbart att ägna sig åt marxistisk litteraturanlys och syftet med detta nummer är inte att polemisera mot en sådan tillägnelse och tillämpning av Marx. Men den kulturteoretiskt orienterade receptionen har, märkligt nog kan tyckas med tanke på dess företrädares bakgrund inom litteraturvetenskapen, sällan befattat sig med närläsning och textinterpretation. En konsekvens av detta är att Marx viktigaste verk, *Kapi-*

talet med dithörande förarbeten, i stora stycken lämnats obeaktade.

Med detta nummer vill vi komplettera bilden av Marx. Det handlar om att lyfta fram den ekonomikritik, varuanalys och arbetsvärdeteori som Marx utformade efter sin emigration till England.⁷ Denna inriktning innebär inte att numrets texter representerar en enhetlig förståelse av den marxiska ekonomikritiken. Tvärtom står de som exponenter för vitt skilda tolkningar och tanketraditioner, även om de har det gemensamt att de på olika sätt avvisar de former av positivistiskt influerade läsningar av Marx som under 1970- och 1980-talen spreds under namn som »nyricardianism« och »analytisk marxism«.⁸

Andrew Kliman och Alan Freeman representerar en tolkningstradition som går under namnet TSSI (förkortning av *Temporal Single System Interpretation*, på svenska »temporala enkelsystemstolkningen«). Kliman kritiserar i sin text

6. På svenska finns till exempel Marshall Berman, *Allt som är fast förflyktigt: Modernism och modernitet* (1987), Fredric Jameson, *Det politiska omedvetna: Berättelsen som social symbolhandling* (1994) och Terry Eagleton, *En essä om kultur* (2001).

7. Begränsningen innebär att andra delar av marxreceptionen faller utanför detta nummer. Ett exempel är frågan om hur Marx kritik av lönearbetet även kan tillämpas på det obetalda hushållsarbetet. För vidare läsning kring detta, se till exempel J. K. Gibson-Graham, »I väntan på revolutionen: Att krossa kapitalismen medan man hemarbetar på sin fritid«, i *Fronesis* nr 6–7 (2001), Selma James, »Introduktion till »kvinnorna och samhällsomstörtningen«, Selma James och Mariarosa Dalla Costa, »Kvinnorna och samhällsomstörtningen« och Rachel Salazar Parreñas, »Den internationella uppdelningen av reproduktivt arbete«, samtliga i *Fronesis* nr 9–10 (2002).

8. På svenska finns till exempel Paul M. Sweezy, *Teorin för den kapitalistiska utvecklingen* (1970) respektive G. A. Cohen, *Karl Marx' historieteori: Ett försvar* (1986) och Hans Lind, *National-ekonomi i Marx anda* (1991).

den inom ekonomkåren förgivettagna uppfattningen att Marx värdeteori har bevisats vara logiskt inkonsekvent. Kliman, som vill ta denna anklagelse på allvar, påtar sig uppgiften att påvisa arbetsvärdeteorins logiska hållbarhet – vilket inte betyder att Marx teori nödvändigtvis är sann, utan bara att påståendena om att Marx teori nödvändigtvis är falsk inte har bevisats.

TSSI påvisar att även om studieobjektet och många av de begrepp som Marx analyserade i sin ekonomikritik är desamma som i den borgerliga politiska ekonomin, analyserade han dem på ett radikalt annorlunda sätt. Framför allt avvisade Marx alla idéer och allt modellerande om ekonomin i jämvikt – en skillnad i synsätt som enligt TSSI förändrar själva betydelsen av de ekonomiska begreppen. Men fastän Marx teori således främst är en kritik av den politiska ekonomin, bör den godtas eller avfärdas på samma villkor som alla andra teorier som gör anspråk på vetenskaplighet.

Såväl Michael Heinrich som Chris Arthur och Rolf Hecker kan sägas företräda en annan tradition, ofta benämnd »värdeformanalys«. Heinrich framhåller att Marx ekonomikritik bör förstås som ett, förvisso ofullbordat, brott med den politiska ekonomin. I Heinrichs, Arthurs och Heckers texter blir marxismens hegelianska genesis viktig. När

man inom denna vittförgrenade tradition talar om logiken i ekonomikritiken är det, väl att märka, inte en fråga om formallogisk konsekvens eller logisk konsistens, utan om logik i Hegels mening. Det är i framställningen av de ekonomiska kategorierna som Marx praktiserar den berömda dialektiken, vilken av alltför många uttolkare reducerats till oanvändbara formler och trivialiteter.

Enligt representanterna för värdeformanalys, är Marx alltför modest när han skriver att han vid författandet av varukapitlet i *Kapitalet* »koketterat« med Hegels dialektik.⁹ Marx börjar sin analys med varans kategori och utvecklar härur sedan de ekonomiska formerna pengar, mervärde och kapital. Hegelianskt uttryckt brukar detta kallas formlogik. De ekonomiska kategorierna utvecklas inte i den följd som de uppstår i historien, utan i den ordning som de logiskt förutsätter varandra. Det är till exempel omöjligt att begripa och förklara hur mervärde kan uppstå utan att förutsätta den mänskliga rikedomens varuform, vilket inte innebär att detta är en beskrivning av kapitalismens uppkomst. Här måste man alltså skilja mellan logisk och historisk kritik. Logiskt måste varuformen föregå penningformen, men historiskt, under den historia om expropriation som »är inskriven i mänsklighetens historia med

9. Karl Marx, »Efterskrift till andra upplagan«, i Karl Marx, *Kapitalet: Första boken* (1969), s 13.

outplånliga tecken av blod och eld«,¹⁰ föregår penningen varan.

Dessa frågor aktualiserar problemet med Marx mångårige vän och redaktör Friedrich Engels inflytande på nittonhundratalets marxtolkning. Rolf Hecker diskuterar i sin text följderna av Engels redaktionella arbete med *Kapitalets* andra och tredje band, som utgavs efter Marx död. Hecker menar att skillnaderna mellan Marx och Engels är större än vad som vanligen har antagits. Hecker lyfter särskilt fram begreppet »enkel varuproduktion«, som Engels introducerar i förordet till det tredje bandet, utgivet 1894. En olycklig konsekvens av detta begrepp är enligt Hecker att det har inbjudit till invändningar mot Marx om att han under sina sista levnadsår vederlade sin egen arbetsvärdeteori.

Även Sven-Eric Liedman tar i sin text upp frågan om skillnaderna mellan Marx och Engels och frågar sig om mycket av det som har kallats »marxism« i många fall inte snarare borde betecknas som »engelsism«. Liedman menar att Engels egna filosofiska och systematiserande ambitioner hade stor inverkan på marxismens utformning inom andra internationalen. Hans strävan att utveckla en materialistisk ontologi och en enhetlig teori, som

kunde uttala sig om verklighetens alla delar, hade en vidare betydelse för de skolbildningar och partier i öst och väst som långt in på 1960- och 1970-talet företrädde olika former av »världs-åskådningsmarxism«.

Vi inleder detta nummer av *Fronesis* med ett på svenska tidigare opublicerat manuskript av Karl Marx själv, som skrevs i samband med omarbetningen av den första utgåvan från 1867 av *Kapitalets* första band inför den andra utgåvan 1872. Det rör sig om ett utdrag av det som blivit känt som »Bearbetningsmanuskriptet«, vilket spelar en viss roll i den nyare marxdiskussionen.¹¹ Texten ska inte uppfattas som fullbordad, utan som en sorts »inblick i verkstaden« med allt vad det innebär av marginalanteckningar, upprepningar och ofullständiga meningar. Läsare av *Kapitalet* känner igen det vardande kapitlet om varans fetischkaraktär, vilket blev ett självständigt avsnitt först i den andra upplagan. Fetischismen, den omständigheten att de ekonomiska kategorierna i kapitalismen framstår som naturgivna, är ett ofta otillräckligt förstått centralstycke i teorin om kapitalet.

När de realsocialistiska staterna föll samman kunde Marx kritik av den politiska ekonomin som levande vetenskap skiljas från en förstelnad statsideologi.

10. Karl Marx, *Kapitalet: Första boken*, s 630.

11. Manuskriptet benämns »Ergänzungen und Veränderungen zum ersten Band des *Kapitals* (Dezember 1871 – Januar 1872)« och ingår i Karl Marx och Friedrich Engels, *Gesamtausgabe* (MEGA), avdelning 2, »*Das Kapital*« und *Vorarbeiten*, band 6, *Das Kapital, Kritik der politischen Ökonomie: 1. Bd., Hamburg 1872* (1987).

Den ortodoxa marxism som under nittonhundratalets första årtionden fick fäste i de socialdemokratiska partierna i Västeuropa var för sin del en obsolet världsåskådning redan från början och kunde vid nittonhundratalets slut bli en enkel måltavla för tredje vägens ideologer. Kontentan av allt detta är att

det nu i början av tjugohundratalet har blivit möjligt att läsa Marx på ett nytt sätt. Den marxistiska teoribildningen är naturligtvis inte allsmäktig.¹² Men vänstern har inte råd att sluta läsa *Kapitalet*. De marxistiska partifilosoferna har bara förändrat Marx. Vad som gäller är att tolka honom.

12. »Marx' lära är allsmäktig, därför att den är sann« (Vladimir Ilich Lenin, »Marxismens tre källor och tre beståndsdelar«, i dens., *Valda verk i två band*, band 1, första delen (1956), s 10.